

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۱۰، بهار ۱۳۹۳

وصول مقاله: ۱۳۹۲/۳/۱۹

تأیید نهایی: ۱۳۹۲/۱۱/۱۰

صفحات: ۷۲ - ۵۵

جهانی شدن ارتباطات و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر مرزهای غربی

دکتر زهرا پیشگاهی فرد^۱، حسین خالدی^۲، بهادر غلامی^۳، یاسر ابراهیمی^۴

چکیده

از آنجا که فرایند جهانی شدن در قرن بیست و یکم آینده‌ی جامعه‌ی بشری را به میزان زیادی تحت تأثیر قرار خواهد داد؛ پدیده‌ای حساس و با بار امنیتی بالا ارزیابی می‌گردد. بر این اساس تأمل در خصوص ماهیت و پیامدهای ناشی از این فرایند، برای حیات سیاسی - اجتماعی کشورها دارای اهمیت زیادی است. فرایند جهانی شدن، بدون توسعه‌ی فناوری ارتباطات ممکن نیست و توسعه‌ی فناوری ارتباطات علاوه بر تسهیلاتی که در زمینه‌های گوناگون ایجاد می‌کند، محدودیت‌ها و مشکلاتی نیز برای دولت‌ها به وجود می‌آورد که یکی از آن‌ها در بُعد امنیت دولت‌ها است. امروزه امنیت ملی کشورها، تنها با حصاربندی مرزهای ملی و تقویت بنیه‌ی دفاعی تأمین نمی‌شود؛ چرا که شکل تهدیدات با گذشته فرق کرده و امنیت ملی کشورها نه تنها با تهدیدات سخت‌افزاری، بلکه با تهدیدات نرم‌افزاری مورد هجوم واقع شده‌است. هدف این مقاله که به روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از تجزیه و تحلیل کیفی تدوین شده‌است؛ بررسی اثرات جهانی شدن ارتباطات بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است. بر اساس یافته‌های تحقیق، جهانی شدن ارتباطات ضمن کاهش نقش سنتی مرز در کنترل و جداسازی قلمرو کشور ایران از کشورهای همسایه، باعث افزایش ارتباطات ساکنین دو سوی مرزها شده‌است. این ارتباطات با توجه به مشترکات فرهنگی و زبانی، می‌تواند دارای تبعات منفی و مثبت امنیتی باشد. براین اساس توسعه ارتباطات منجر به نفوذپذیری مرزهای غربی ایران شده و این کشور را با چالش‌های امنیتی متعددی روبرو کرده‌است.

کلید واژگان: جهانی شدن، امنیت ملی، مرز، رسانه، جمهوری اسلامی ایران

sorour1334@yahoo.com

khaledi.sarok6@gmail.com

gbehador@yahoo.com

۱- دکترای جغرافیای سیاسی، استاد دانشگاه تهران

۲- کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

۳- دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران (نویسنده مسؤل)

۴- کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

مقدمه

واژه‌ی جهانی‌شدن به فرایندهایی اشاره دارد که در آن‌ها روابط اجتماعی از قلمرو جغرافیایی جدا می‌شوند؛ به‌گونه‌ای که انسان‌ها گویی به صورت فزاینده‌ای در جهان به عنوان یک مکان واحد زندگی می‌کنند. (بیلیس و اسمیت، ۱۳۸۳: ۴۸) اما آنچه امروزه در عمل دیده می‌شود این است که همزمان با گسترش سریع ارتباطات و مبادله‌ی اطلاعات و همگام با جهانی‌شدن نظام اقتصاد بازار آزاد و اقتصادی‌شدن نظام جهانی و همزمان با فزونی گرفتن گروه‌بندی‌های منطقه‌ای و جهانی، آرمان‌های کشورگرایی و استقلال‌خواهی‌های مبتنی بر هویت ملی جداگانه و مستقل و متمایز از دیگران نیز به سرعت گسترش می‌یابد. این تحول، واکنش طبیعی و ذاتی گروه‌های انسانی برای جدا و متمایز بودن از دیگران در برابر سرعت گرفتن یکپارچگی اقتصادی و اطلاعاتی جهان ژئوپلیتیک است. (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۸) در عصر جهانی‌شدن، یکی از دغدغه‌های مشترک کشورها، بحث حفظ امنیت ملی و داشتن نگرانی از تهدید امنیت است. این تهدیدها می‌تواند منشأ داخلی یا خارجی داشته‌باشد و در قالب‌های نظامی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و ... شکل بگیرد. (پیشگاهی فرد و احمدی، ۱۳۸۹: ۲) امنیت ملی دارای چهار مؤلفه‌ی حفظ جان مردم، حفظ تمامیت ارضی، حفظ سیستم اقتصادی - سیاسی و حفظ استقلال و حاکمیت کشور است. (موحدی نیا، ۱۳۸۸: ۲۹) از سوی دیگر امنیت ملی و امنیت داخلی در گرو تهدید است. (کریمی پور و محمدی، ۱۳۸۸: ۲۹) به عبارت دیگر تحلیل امنیت یا ناامنی در سطح سیستم براساس تهدید دنبال می‌گردد و تهدید عامل تعیین کننده‌ای در رفتار کشورهای مختلف در مسائل امنیتی است. (Walt, 1994: 20)

مرز یکی از مفاهیم اساسی و مهم در جغرافیای سیاسی است؛ اما امروزه بحث‌های زیادی درباره‌ی آن میان رفتن و بی‌اهمیت شدن مرز در عصر جهانی‌شدن

وجود دارد. بحث درباره‌ی جهانی‌شدن و تأثیر آن بر مرزها آنچنان گسترش یافته‌است که در باور برخی صاحب‌نظران به‌ویژه علوم اجتماعی چنین جلوه می‌کند که با توجه به پیشرفت‌های علمی، دیری نخواهد گذشت که خانواده‌ی بشری شاهد از میان رفتن جدایی‌های مرزی و سرزمینی و هویتی خواهد بود و جهان سیاسی در عمل به دهکده‌ای یکدست تبدیل خواهد شد. تحولات جهانی دهه‌های پایانی قرن گذشته به ویژه پایان جنگ سرد و فروپاشی شوروی مفهوم مرز را از حالت دیوار جداکننده به فضای ارتباط‌دهنده متحول نمود. کم رنگ شدن خطوط مرزی و نیز کاهش تسلط دولت - ملت در پی فروپاشی بلوک شرق همراه با گسترش ارتباطات جهانی و به ویژه توسعه‌ی سریع اینترنت تعاریف و مفاهیم جدیدی را برای مرزها و مناطق مرزی لازم ساخته‌است. روند جهانی‌شدن سیاست باعث تحول و تغییر در مفاهیمی چون امنیت، حاکمیت و مرزها شده‌است و بر امنیت کشورها و جوامع بشری اثرات غیرقابل‌انکاری گذاشته که این پیامدها به صورت تهدیدها و فرصت‌های امنیتی نمود پیدا کرده که بنا به توانایی‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری کشورها، میزان تأثیرگذاری این پدیده متفاوت خواهد بود. مرزهای باختری ایران از پُرتنش‌ترین مرزهای بین‌المللی در منطقه است که در طول تاریخ نیز تهدیداتی مثل اختلافات مرزی، ادعاهای ارضی، قاچاق و حضور و دخالت نیروهای خارجی را به خود دیده‌است. یکی از کانون‌های تهدید - فرصت در جوار مرزهای باختری ایران، شکل‌گیری حکومت منطقه‌ای کردستان عراق است. این منطقه‌ی خودمختار با توانمندی رسانی‌های خود در بُعد جهانی (شبکه‌های ماهواره‌ای) به همراه هزاران تارنمای گُردی؛ انتشار بیش از ۴۰۰ مجله، ۱۳ روزنامه و وجود ۱۴ دانشگاه با صدها دانشجوی گُرد از دیگر کشورهای دارای اقلیت گُرد؛ توانایی تأثیرگذاری بر کشورهای پیرامون و به‌ویژه مرزهای باختری ایران را دارد.

عده‌ایی دیگر جهانی شدن یک ضد ارزش است؛ زیرا آثار نامعلوم و مخربی بر اقتصادهای در حال توسعه بر جای می‌گذارد و از کسان دیگری باید نام برد که جهانی شدن را یک ایدئولوژی تلقی می‌کنند و چنین می‌پندارند که در مرحله‌ی جهانی شدن ضرورتی برای حضور نیروهای نظامی وجود ندارد. مارکسیست‌ها هم جهانی شدن را به معنای جهانی کردن نظم و قانون توسط طبقه‌ی کارگر معنا می‌کنند. (مظفری، ۱۳۷۹: ۶۵۹) برخی لیبرال‌ها از ظهور یک جهان بدون مرز به مثابه طلوعی صلح و آزادی جهانی و رونق اقتصادی استقبال کرده‌اند. تمامی این بحث‌ها و استدلال‌های دیگر نکته‌ایی برای گفتن دارند، اما هر یک از تزه‌ای عنوان شده به خودی خود تنها در بهترین حالت یک بینش ناقص در اختیار ما قرار می‌دهند. برای دستیابی به یک توضیح کامل‌تر از جهانی شدن باید ترکیبی پیچیده و متغیر از نیروها را در نظر گرفت که برخی آن‌ها همدیگر را تقویت می‌کنند و برخی دیگر با هم در تضاد هستند. (بیلز و اسمیت، ۱۳۸۳: ۶۰) جهانی شدن به عنوان مفهومی چند بُعدی با حوزه‌ی تأثیرگذاری وسیع و در هم تنیدگی ابعاد مختلف آن باعث به وجود آمدن شرایط نوینی شده‌است که با گذشته دارای تفاوت‌های جدی می‌باشد. بنابراین جهانی شدن یکی از مفاهیم دنیای مدرن است که مورد مجادله‌ی اندیشمندان پیرو نحله‌های فکری گوناگون قرار گرفته، برداشت‌ها و تعبیرهای مختلفی را در عرصه‌های گوناگون علوم انسانی موجب شده‌است. (قوام، ۱۳۷۹: ۶۲۵) بطور کلی جهانی شدن فرایند مستمری است که به موجب آن، جهان از جوانب گوناگون و با آهنگی به طور کلی شتابگیر به سپهر اجتماعی تقریباً بدون مرز تبدیل می‌شود و جغرافیای سیاست جهانی، دیگر به قلمرو سرزمینی کشورها محدود نمی‌شود.

روش تحقیق

این تحقیق از نوع کتابخان‌های است و برای گردآوری مطالب و داده‌های مورد استفاده در آن اقدام به فیش‌برداری از کتب، مقالات و متون اینترنتی شده‌است. در این پژوهش با روشی تحلیلی-توصیفی به ارزیابی فرضیه‌های ذیل می‌پردازیم:

الف) به نظر می‌رسد که جهانی شدن ارتباطات، باعث کاهش کارایی مرزهای غربی در کنترل و جداسازی قلمرو کشور ایران از کشورهای همسایه شده‌است.

ب) جهانی شدن ارتباطات و افزایش مراودات مرزنیسان با کشورهای همسایه، با توجه به مشترکات فرهنگی و زبانی، می‌تواند دارای تبعات منفی امنیتی باشد.

مبانی نظری

- جهانی شدن

جهانی شدن امری اجتناب‌ناپذیر است و تقریباً نیرویی غیر قابل مهار است. (Hagget, 2001: 587) جهانی شدن یعنی افزایش، گسترش و تنوع در شکل‌های سازمان‌های جهانی که سطوح جهانی، منطقه‌ای، ملی، فروملی و محلی را در برمی‌گیرد. (Beck, 2000: 68) این واژه نخستین بار برای تحولاتی که در عرصه‌ی فعالیت‌های اقتصادی پدید آمده‌بود، مطرح شد. (جوان، ۱۳۸۵: ۷۴) در حقیقت جهانی شدن بیانگر نوعی پراکنش کروی اندیشه، کالا و غیره است. (Salzano, 2003: 45) و از پدیده‌های مهم عصر حاضر است که اختلاف نظرهایی در ماهیت، علل و پیامدهای آن وجود دارد. برخی از دانشمندان کوشیده‌اند جهانی شدن را به عنوان مفهومی اقتصادی تعریف کنند، در حالی که جمعی دیگر به تبیین این مفهوم در چارچوب کل تحولات فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و زیست محیطی پرداخته‌اند. (مالک، ۱۳۸۲: ۲۵) برای برخی دیگر جهانی شدن بُعد ارزشی دارد و پیام‌آور جهانی هم‌آوا با دموکراسی صلح‌جویانه‌ی کانتی است و بالاخره برای

✓ جهانی شدن ارتباطات

منظور از ارتباطات در این پژوهش، ارتباطات جمعی و گروهی و تأثیراتی است که این نوع از ارتباطات در جوامع دارند. چارلز کولی^۱ ارتباطات را سازوکاری می‌داند که از خلال آن روابط انسان‌ها برقرار شده و بسط می‌یابد. ادوین امری^۲ نیز ارتباطات را در معنای عام آن چنین تعریف می‌کند: "ارتباطات عبارت است از فن انتقال اطلاعات، افکار و رفتارهای انسانی از یک شخص به شخص دیگر." بنابراین ارتباط، سازوکاری است که روابط انسانی براساس آن پدید می‌آید و تمامی مظاهر فکری و وسایل انتقال و حفظ آن‌ها در مکان و زمان بر پایه‌ی این سازوکار توسعه می‌یابد. (ساروخانی، ۱۳۸۲: ۲۰-۱۸) امروزه گسترش شبکه‌های ارتباطی جهان، نفوذپذیری مرزها و قرار گرفتن مردمان کشورهای مختلف در معرض امواج گوناگون تبلیغات جهانی، مفاهیم بسیار متفاوتی از ارتباطات درون مرزی و برون مرزی در چارچوب‌های مختلف از جمله مسائل مربوط به امنیت ملی پدید آورده‌است. سرعت خیره‌کننده‌ی انقلاب ارتباطات و فناوری مربوط به آن، با ایجاد بزرگراه‌های ارتباطی، جهانی سراسر متغیر به ظهور رسانده‌است. انسان معاصر با برخورداری از فن‌آوری ارتباطات، دستیابی به آرمان‌هایی را که زمانی تنها در ذهن حقیقت‌جوی او جای داشت، حق مسلم و طبیعی خود دانسته و عملاً در جهت گرایش‌هایی چون آزادی، عدالت و امنیت گام می‌نهد. (یوسفی، ۱۳۷۹: ۱۶۵)

- امنیت و امنیت ملی

امنیت یک مفهوم چند وجهی است و به همین جهت درباره‌ی معنای آن اختلاف نظر وجود دارد. تعاریف مندرج در فرهنگ‌های لغت درباره مفهوم کلی امنیت، بر روی "احساس آزادی" یا "احساس ایمنی" که ناظر بر امنیت مادی و روانی است تأکید دارند.

(ماندل، ۱۳۷۷: ۴۹) در حالی که کلمات "امنیت" و "ملی" هر دو جزو مفاهیم قدیمی هستند اما ترکیب آن‌ها با یکدیگر یک پدیده جدید محسوب می‌شود. (مکلارن، ۱۳۷۹: ۳۳۲) نظریه پردازان مختلف هر یک از زاویه‌ای به تعریف امنیت ملی پرداخته‌اند؛ برخی با تعریف سلبی و در مقابل برخی با تعریف ایجابی و گروهی امنیت ملی را معادل و مساوی حفظ ارزش‌ها می‌دانند. بوزان می‌نویسد: "امنیت واژه‌ای است که معنای سیالی دارد." ریچارد اولمان نیز همچون جوزف ناس معتقد است که: "تعریف امنیت ملی صرفاً یا حتی عمدتاً برحسب جنبه‌ی نظامی، تصویر بسیار نادرستی از واقعیت به ذهن متبادر می‌کند." (Ullman, 1983: 123) "والتر لیپمن"^۳ نخستین کسی بود که مفهوم امنیت ملی را به روشنی تعریف نمود: "یک ملت وقتی دارای امنیت است که در صورت اجتناب از جنگ بتواند ارزش‌های اساسی خود را حفظ کند و در صورت اقدام به جنگ بتواند آن را به پیش ببرد." (روشندل، ۱۳۶۸: ۴-۳) فرهنگ اصطلاحات روابط بین‌الملل، امنیت ملی را به عنوان "حالت ملتی که خارج تهدید از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی و یا خاک خود به سر می‌برد" تعریف می‌کند. (بهزادی، ۱۳۶۸: ۱۰۴) رابرت ماندل نیز امنیت ملی را این‌گونه تعریف کرده‌است: "امنیت ملی شامل تعقیب روانی و مادی ایمنی است و به طور اصولی جزء مسئولیت حکومت‌های ملی است، تا از تهدیدات مستقیم ناشی از خارج، نسبت به بقای رژیم‌ها، نظام شهروندی و شیوه‌ی زندگی شهروندان خود ممانعت به عمل آورند." (ماندل، ۱۳۷۹: ۱۵) این تعریف به این دلیل که امنیت را تنها حفاظت از دولت نمی‌داند و به جای اکتساب ایمنی بر تعقیب آن تأکید می‌کند و نیز این‌که تهدید در قلب آن نهفته شده، قابل توجه است و البته از جمله تعاریفی است که روی حکومت‌ها به عنوان بازیگران اصلی در تعقیب امنیت ملی تأکید دارد.

^۱ C. Cooley-

^۲ E. Emery-

^۳ Walter Lippman

ابعاد و ویژگی‌های امنیت ملی

امنیت ملی از منظر جغرافیایی به دو گونه‌ی داخلی و خارجی تقسیم‌بندی شده‌است. در بُعد داخلی امنیت ملی، ایجاد نظم و آرامش، حفظ امنیت داخلی، تأمین منافع عمومی و به‌خصوص توانایی دولت یا حکومت از جهت پاسخگویی به خواسته‌های روز افزون جامعه و سرانجام توسعه فرهنگ و تمدن مورد بحث قرار می‌گیرد و چهار عامل فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی، نظامی و سیاسی از این بُعد قابل بررسی است. بُعد خارجی امنیت ملی ناظر بر نحوه‌ی تعیین جایگاه یک کشور در صحنه‌ی روابط بین‌المللی است. در این راستا مجموعه‌ی توانایی‌های یک کشور اعم از سیاسی، اقتصادی، نظامی، فرهنگی و اجتماعی برای حفظ تمامیت ارضی، استقلال سیاسی، حاکمیت ملی و اعمال درست حاکمیت بر کشور مورد نظر می‌باشد. از این بُعد نیز عوامل چهارگان‌های که در بُعد داخلی بررسی شدند، قابل بررسی می‌باشد. (کازمی، ۱۳۷۷: ۱۲۲-۱۲۱) در کل امنیت ملی دارای ۵ ویژگی اصلی زیر است:

(الف) نسبی بودن (ب) ذهنی بودن (ج) تأثیرپذیری از برداشت نخبگان (د) حاصل جمع جبری صفر (ه) تأثیرپذیری از بازیگران غیر دولتی (حیدری، ۱۳۸۱: ۳۲-۳۴)

- مفهوم و کارکردهای مرز

انسان برای مشخص ساختن محیط پیرامون خود، آن‌گونه که با گستره‌ی فعالیت همسایه تداخل پیدا نکند، ناچار به تعیین خطوطی قراردادی در بخش پایانی و پیرامونی محیط زیست یا قلمرو خود بوده‌است. گونه‌ی گسترش یافته این مفهوم، خط پیرامونی است که بخش پایانی گستره‌ی فعالیت یک ملت را مشخص می‌سازد و جنبه‌ای سیاسی پیدا می‌کند که "مرز" خوانده می‌شود. (مجتهدزاده، ۱۳۸۱: ۴۰) در واقع مرز یک خط نیست، بلکه یک سطح عمودی است که از طریق فضا، خاک و زیرزمین

دولت‌های همسایه را برش می‌دهد. این سطح در روی زمین به صورت یک خط به نظر می‌رسد. (Glassner, 1992: 75) مرز سیاسی مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد سیاسی از واحدهای دیگر است؛ در ضمن، وجود همین خطوط است که وحدت سیاسی را در یک سرزمین که ممکن است فاقد هرگونه وحدت طبیعی-انسانی باشد ممکن می‌سازد. (میرحیدر، ۱۳۷۱: ۵۳) امروزه مرزهای سیاسی دولت‌ها، دیگر به عنوان مرزهای ملی جداکننده ملت‌ها به طور معنی‌دار عمل نمی‌کنند، آرا و عقاید مردم، فن‌آوری، کالا و خدمات بیش از هر زمان دیگر آزادانه در حال عبور از مرزها می‌باشند. در حقیقت امروزه مفهوم امنیت مرزها فقط در برگیرنده‌ی امنیت نظامی مرزها نمی‌باشد. حوزه‌های نظامی، اقتصادی، منابع محیطی-سیاسی و فرهنگی ابعاد اصلی و مختلف امنیت مرزها را شامل می‌شود. بطور کلی مرزها دارای کارکردهای عمده زیر می‌باشند:

- (الف) نقش جداکنندگی: مرزها بین دو نظام سیاسی، حاکمیت و ملت جدایی می‌اندازند.
- (ب) یکپارچه‌سازی: مرزها سازنده چارچوب فضایی هستند که افراد ملت درون آن آمیخته و یکسان می‌شوند و هویت مشترک پیدا می‌کنند.
- (ج) ایجاد تفاوت: مرزها تفاوت تجلی فضایی، فیزیکی، سطح توسعه، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دو کشور را نشان می‌دهند.
- (د) کشمکش: مرزها کانون برخورد دولت‌ها و ملت‌های رقیب و متخاصم مجاور هستند.
- (ه) ارتباط: مرزها کانون ارتباط ملت‌ها و دولت‌ها در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، ارتباطی و غیره با یکدیگرند. (حافظ‌نیا، ۱۳۷۹: ۱۹۱-۱۹۰)

یافته‌های تحقیق

- ویژگی‌های مرزهای ایران

بطور کلی مناطق مرزی ایران دارای ویژگی‌های زیر هستند:

الف) قومیت: مرزهای ایران موزاییکی از قومیت‌ها را تشکیل داده‌اند. حذف واقعیت‌های فرهنگی و اجتماعی در تعیین خط مرزی و نبود توجه به ملاحظات و متغیرهای مؤثر در همگرایی ساکنان مرزی با مناطق مرکزی کشور، آسیب‌پذیری را در بطن و متن مرز و امنیت مرزی نهاده‌است.

ب) مذهب: بیشتر افراد غیر شیعی در مناطق مرزی ایران سکونت دارند.

ج) ویژگی‌های فیزیوگرافیک: مناطق حاشیه‌ای کشور بوسيله بیابان‌ها، کوهستان‌ها و ... از مناطق مرکزی کشور جدا افتاده‌اند.

د) کارکرد مرز: کارکرد خطوط مرزی در برخی از کشورها موجب همگرایی و در برخی از کشورها منشأ اختلاف و جنگ گردیده‌است. مرزهای ایران هم مستثنی از این قاعده نبوده‌است. جنگ‌های ممتد ایران و عثمانی، ایران و عراق در باختر کشور مصداق این قاعده‌است. از دیگر کارکردهای مرز فراهم کردن وضعیت ژئوترانزیتی است که سرزمین ایران یکی از بهترین مسیرهای ترانزیت انواع کالاهای ممنوع به ویژه مواد مخدر، مشروبات الکلی و اسلحه‌ی غیر مجاز به داخل کشور است. موارد ذکر شده و مواردی از قبیل قاچاق انسان توسط باندهای بین‌المللی تبه‌کاری به مقصد اروپا و کشورهای حاشیه‌ی خلیج فارس، مخاطرات امنیت مرزی را دوچندان کرده‌است.

ه) وجود فاصله بین مرکز و پیرامون: نزدیکترین مناطق مرزی با تهران حدود ۲۰۰ کیلومتر فاصله دارد. دورترین شهرستان شمال‌غربی کشور ماکو است که فاصله آن با تهران ۹۵۰ کیلومتر است. این مسأله در دیگر مناطق و شهرستان‌های کشور از شدت و حدت بیشتری برخوردار است.

ز) جهانی شدن و افزایش آگاهی قومی: آزادی بی‌حد و حصر در عرصه‌های اطلاع‌رسانی با استفاده از فن‌آوری اطلاعات، مطالبات و انتظارات جدیدی را در بین مردم ایجاد کرده‌است که دولت‌ها قادر به پاسخگویی مطلوب به این نیازها نیستند، اعمال محدودیت‌ها از ناحیه مجامع بین‌المللی توأم با رشد فزاینده‌ی اطلاعات، جامعه‌ی ایران را که دچار تنوع و تکثر فرهنگی، زبانی و مذهبی است، با آسیب‌پذیری و چالش‌هایی روبرو کرده‌است.

و) توسعه نیافتگی مناطق مرزی: فرایند توسعه در نواحی مختلف کشور یکسان عمل نکرده و نابرابری‌ها و نابسامانی‌هایی را به دنبال داشته که صحنه‌ی ظهور این نابسامانی‌ها مناطق مرزی و دور افتاده از مرکز است. بخش عمده‌ای از مناطق خاوری، جنوب خاوری و پاره‌ای از مناطق کوهستانی در باختر کشور به علت قرار داشتن در قلمرو بیابان‌های خشک و بی‌آب و کوهستان‌های مرتفع دور از دسترس، به نسبت دیگر نقاط مستعد کشور، از نعمت توسعه بهره مناسب نبرده‌اند. (اخباری و محمدپور، ۱۳۸۷: ۳۷-۳۴)

- مرزهای باختری ایران و پراکنش جغرافیایی شهروندان گُرد

پیرامون جمهوری اسلامی ایران بالغ بر ۸۷۳۱ کیلومتر است که ۴۱۱۳ کیلومتر آن خشکی و ۴۶۱۸ کیلومتر آنرا مرز رودخانه، دریاچه و باتلاق تشکیل می‌دهد. (صفوی، ۱۳۷۸: ۷۶) ایران در باختر با دو کشور ترکیه و عراق هم مرز است. مرز ایران با ترکیه حدود ۵۶۴/۲ کیلومتر است. که از این میزان ۵۳۰/۶۱ کیلومتر آن را مرز خشکی و ۳۳/۵۹ کیلومتر آن را مرز آبی تشکیل می‌دهد. سرتاسر این مرز، کوهستانی است و در مرزبندی از عوارض طبیعی بطور گسترده‌ای استفاده شده‌است. خط مرزی دو کشور در شمال از محل تلاقی رودخانه‌های قره‌سو و ارس در روستای دیم‌قشلاق شروع و به دره‌ی دالانپیر اشنویه ختم می‌شود. طول مرز ایران و عراق ۱۵۸۹ کیلومتر است

– جهانی شدن و تحول مفهوم مرز

فروریزی مرزها، سرزمین‌زدایی، مکان‌زدایی و افول حاکمیت ملی از جمله پیامدهای امنیتی فرایند جهانی شدن محسوب می‌شود. از دیدگاه "گیدنز" جهانی شدن بر موقعیت و قدرت دولت‌ها در سراسر جهان تأثیر می‌گذارد و حاکمیت نیز دیگر یک موضوع همه‌یا هیچ نخواهد بود و مرزها از آنچه بودند نامشخص‌تر می‌شوند. برخلاف گذشته که مرزهای بین‌المللی خط حائل سیاست داخلی و خارجی کشورها به شمار می‌آمدند و نظام سیاسی حاکم از استقلال و آزادی عمل بیشتری در این عرصه برخوردار بودند، (گیدنز، ۱۳۸۰: ۳۹) فروریزی مرزهای ملی بین دولت‌ها منجر به در هم آمیختن تهدیدات داخلی و خارجی و حتی مهم‌تر از آن منجر به ورود تهدیدات و بحران‌های امنیتی خارج از مرزهای ملی به داخل کشورها می‌شود. "کاپلان" معتقد است فروپاشی حاکمیت داخلی (ملی) می‌تواند به یک دردر امنیتی منطقه‌ای تبدیل شود و نتایجی همچون شورش نظامیان، درگیری‌های مذهبی، قاچاق مواد مخدر و ... را پدید آورد. علاوه بر آن افول حاکمیت ملی و گسترش ناآرامی‌ها و بی‌ثباتی‌های داخلی می‌تواند به عنوان عوامل تحریک‌کننده‌ی مداخلات و تهدیدات خارجی نقش ایفا نمایند. در روند جهانی شدن از منظر قدرت مسأله اصلی عبارت است از تحول در شیوه‌های اعمال قدرت بر اثر فشردگی فضا – زمان و نیز تحول در مفاهیمی مانند مرزهای ملی، هویت‌یابی ملت‌ها به عنوان اصلی‌ترین محصول دولت – ملت‌ها در دوران مدرنیته. بین این تحولات و ظهور یک شبکه فراملی و مقاومت یک ارتباط متقابل وجود دارد. (اخباری، ۱۳۸۲: ۶۵) چنین شبکه‌ای فضای فراملی را به فضای جهانی پیوند می‌دهد و در نتیجه‌ی آن، بازیگران مختلف هم‌زمان در سطوح متعدد فراملی، ملی و محلی کنش انجام می‌دهند. یکی از ویژگی‌های این شبکه سه بُعدی بودن آن است که در آن همه‌ی انسان‌ها مبتنی بر هویت فردی خویش که به عنوان نقطه‌ای از شبکه تعریف می‌شوند و جامعه‌ی اطلاعاتی

که از این میزان ۱۲۲۲/۷۶ کیلومتر را مرز خشکی و ۳۶۶/۲۴ کیلومتر را مرز آبی تشکیل می‌دهد. (اخباری و نامی، ۱۳۸۸: ۱۷۰-۱۶۹) گردها در استان‌های آذربایجان غربی، کردستان، کرمانشاه، ایلام، همدان، گلستان، تهران، گیلان، قزوین و اردبیل به صورت تجمعی، ایلیاتی و گتوهای شهری حضور دارند. در استان‌های دیگر نیز به صورت پراکنده به چشم می‌خورند. به گونه‌ای که در شمال خاوری کشور اکثریت جمعیت شهرستان‌های قوچان، بجنورد، شیروان، درگز، جاجرم و اسفراین گرد هستند. شهروندان گرد همچنین سرتاسر مرزهای میانی ایران-ترکمنستان را که منطبق بر کپه‌داغ است، پوشش می‌دهند. به جز این دو قلمرو، گردها در قسمت‌هایی از حاشیه‌ی دریای خزر شامل بخش‌هایی از شهرستان‌های هشتپر، کردکوی و نوشهر مستقرند. علاوه بر این جمعیت‌های گرد در ورامین، کرج، هشتگرد، لوشان، خلخال و همدان به صورت تجمعی جای گرفته‌اند. متولی آمارهای مختلف کشور، مرکز آمار می‌باشد که این مرکز در ارتباط با جمعیت قومیت‌ها آماری تهیه نکرده‌است. براین اساس نویسندگان و پژوهشگران هر کدام با توجه به سلیقه و خاستگاه قومی خود آمارهای متفاوتی از جمعیت قومیت‌ها ارائه داده‌اند که به لحاظ علمی قابل استناد نمی‌باشند. ولی با استناد به نقشه‌های جغرافیایی و برخی کتب می‌توان گفت که گردها در شمال باختری و باختر، از حاشیه جنوبی رود ارس تا استان ایلام به صورت پیوسته و بدون فاصله، مرزهای بین‌المللی ایران را با کشورهای جمهوری خودمختار نخجوان، ترکیه، عراق و حکومت منطقه‌ای کردستان عراق، در اختیار دارند. (کریمی‌پور و محمدی، ۱۳۸۸: ۱۰۴-۱۰۳) اهمیت این پراکنش مرزی به علت وجود شباهت‌های فرهنگی (زبان و نژاد) در آن سوی مرز بین‌المللی، دوچندان گردیده‌است.

۲۸۲) یکی از اصلی‌ترین تأثیرات توسعه‌ی ارتباطات در حوزه‌ی اقتصاد است و چالش‌های اساسی دولت‌ها نیز در این بُعد قابل بررسی است. سازوکارهای مربوط به قواعد و مقررات تجارت جهانی منجر به قدرت روزافزون شرکت‌های فراملی شده‌است. از دیگر شاخص‌های مطرح در امور اقتصادی، جهانی‌شدن تولید است. در این شرایط تولید کالا و درآمد در پهنه‌ی سرزمینی یک دولت نیست، بلکه در تعامل و تقسیم کار بین‌المللی و منطقه‌ای با سایر بازیگران انجام می‌شود. بر این اساس در شرایط نوین جهانی قدرت و امنیت برای جوامع مختلف در سایه‌ی توجه به برتری‌های نسبی و حضور فعالانه در بازارهای رقابتی و همچنین کسب توانایی برای تولید مشارکتی در ابعاد گوناگون فراهم خواهد شد. با توجه به پیشرفت‌های فن‌آوری در عرصه‌ی تولید و خدمات‌رسانی، تهدیدات برای کشورهای جهان سوم نیز شدیداً افزایش یافته‌است؛ زیرا توسعه‌ی فناوری‌های نوین با ارائه استانداردهای بالا افزایش یافته‌است و لذا کشورهای توسعه‌نیافته در صورت عدم آمادگی و توانایی برای رعایت استانداردهای جهانی راه به جایی نخواهند برد و دامنه‌ی فعالیت آن‌ها به شدت محدود خواهد شد. نتیجه آشکار این وضعیت کاهش رفاه آحاد جامعه و تشدید بحران مشروعیت و بحران کارایی حاکمیت‌ها خواهد بود. (گروه تحقیق راهبرد، ۱۳۸۴: ۹۷-۹۶)

ج) **امنیت فرهنگی:** امروزه وسایل و فن‌آوری ارتباط-جمعی خارجی و ضد انقلاب در ایران از قبیل فیلم، سینما، موسیقی، شعر و ادبیات، رمان و داستان‌نویسی، اینترنت و رایانه و به‌ویژه شبکه‌های تلویزیونی ماهواره-ای، ایفا کننده نقش خاص و حساس تجزیه و ترکیب و قاعده‌سازی هستند. (حسینی، ۱۳۸۳: ۳۶۳)

جهانی‌شدن ارتباطات، ابزار و وسایل بسط و گسترش و تبادل فرهنگها را فراهم ساخته است اما باید توجه داشت که جهانی‌شدن و توسعه ارتباطات پدیده‌ای نیست که توانایی، ظرفیت جذب و ادغام تمام هویتها و

جهانی شکل می‌گیرد و در آن صورت فضای اجتماعی جدیدی خلق می‌شود که آن را فضای اجتماعی فراملی می‌توان نامید. این فضای اجتماعی جدید خصوصیات از این قبیل دارد: یکسان شدن فرهنگ؛ بین‌المللی شدن سرمایه؛ از دست‌رفتن رنگ بومی و ملی کالاها؛ در هم نوردیده شدن مرزهای ملی؛ کم اثر شدن هویت ملی؛ سرعت انتقال اطلاعات و ... (همان: ۱).

- توسعه ارتباطات و چالش‌های امنیت ملی ایران

توسعه ارتباطات در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی توانایی به چالش کشیدن امنیت ملی ایران را دارد.

الف) **امنیت سیاسی:** امنیت سیاسی به مفهوم ثبات ساختاری دولت‌ها، نظام‌های حکومتی و ایدئولوژی‌های مشروعیت‌آور است، (بوزان، ۱۳۷۸: ۳۴) و تابع میزان انسجام و همزیستی هویت‌های فرهنگی سنتی در بین ملت‌ها می‌باشد. (ماندل، ۱۳۷۷: ۱۴۷) رشد و توسعه فن‌آوری اطلاعات مفهوم حاکمیت را در سه زمینه مورد چالش جدی قرار می‌دهد. نخست، یکپارچگی سرزمینی حاکمیت را به چالش می‌کشانند. دوم، دولت‌های ملی از توانایی محدودی برای کنترل مبادلات اقتصادی که با فن‌آوری اطلاعات و تجهیزات و سرویس‌های آن پیوند دارد، برخوردارند. طبیعت غیر فیزیکی فن‌آوری اطلاعات این مشکل را به‌وجود خواهد آورد که محدودیت‌های گمرکی، تعرفه‌ها، مالیات‌ها و رژیم‌های کنترلی دیگر اعمال‌پذیر نخواهد بود. سوم، توسعه فن‌آوری اطلاعات بسیار غیر متمرکز و بر اختراع و ابتکار استوار است. (گروه تحقیق راهبرد، ۱۳۸۴: ۹۵-۹۴)

ب) **امنیت اقتصادی:** امنیت اقتصادی ایران به معنای توانایی تأمین نیازهای جامعه، رفاه اقتصادی و توسعه صنعتی، فن‌آوری، اقتصادی و تجاری از طریق حفظ اصول سازمان‌دهنده اقتصاد ملی و دسترسی به منابع، سرمایه و بازار جهانی است. (سلیمانی پورلک، ۱۳۸۹: ۹۴)

– انقلاب ارتباطات و تأثیر آن بر امنیت مرزهای باختری ایران

حوزه‌های نظامی، اقتصادی منابع محیطی و سیاسی و فرهنگی ابعاد اصلی و مختلف مرزها را شامل می‌شود. لذا موقعی که از تأثیر رسانه‌ها بر امنیت مرزها سخن گفته می‌شود منظور فقط امنیت نظامی مرزها و حفاظت مستقیم از قلمرو دولت و ساکنان آن نمی‌باشد. رسانه‌های داخلی و خارجی علی‌رغم این که در ابعاد مختلف امنیت مرزها از قبیل نظامی، اقتصادی، منابع محیطی و ... تأثیر بسزایی دارند به صورت نرم‌افزاری نیز از طریق ارائه پیام‌های معارض و برهم زنده در قالب شبکه‌های ماهواره‌ای، اینترنتی، رادیویی و ... به دنبال برهم زدن نظم و ثبات مرزها می‌باشند. یکی از ابزارهای شتاب‌بخش در گستره مفهومی جهانی شدن، اینترنت است. شبکه جهانی اینترنت از هزینه انتشار اطلاعات کاسته و افراد را برای گذر از میانجی‌های سنتی که قدرت کنترل اطلاعات را داشتند، یاری می‌رساند. (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۸۵: ۴) از این پدیده‌نویین با عنوان سیاست شبکه یاد می‌شود. سیاست شبکه، شیوه‌ی نوینی از دیپلماسی است که به دنبال بهره‌برداری از ظرفیت‌های قدرت‌زایی اینترنت به منظور شکل‌دهی به سیاست، فرهنگ، ارزش و هویت است. (Mills, 2002: 16) در حالی که در دهه‌ی ۱۹۹۰ با ترکیب تلفن، رایانه و تلویزیون، اینترنت اختراع شد و شبکه جهانی یا وب ۱ به وجود آمد، فناوری ارتباطی در یک تغییر ماهیتی از سال ۲۰۰۴ وارد عصر وب ۲ شد. وب ۲، در واقع پدیده‌ای است که در خصوص چگونگی استفاده از فناوری و طراحی وب‌گاه‌ها در اینترنت رایج شده‌است. وبلاگ‌ها یا خدمات اینترنتی که امکان تبادل اطلاعات را میان کاربران فراهم می‌کنند، یا به آن‌ها اجازه تولید یا دستکاری در اطلاعات را می‌دهند، اغلب، وب ۲ تلقی می‌شوند. در وب ۲، دیگر محدودیت سخت‌افزاری مطرح نیست و حالت فیزیکی دسترسی به اطلاعات محدود به یک رایانه‌ی ثابت نیست و به طور کلی، آن

فرهنگ‌های قومی، ملی و مذهبی را در خود داشته باشد چراکه تمامی این خرده فرهنگ‌ها مستقل از سازوکارهای فرهنگی جهانی شدن در فعل و انفعالات عدیده‌ی روابط بین‌الملل تأثیرگذار هستند. پیشرفت وسایل مدرن ارتباطی در راستای فشرده ساختن جهان، فرصت مناسبی را برای مراکز و نهادهایی که دارای اندیشه و نظریه هستند فراهم ساخته است تا نسبت به برقراری ارتباطات گسترده و متقابل با مردم بسط و گسترش فرهنگ‌های جدید و ایجاد نوعی هژمونی فرهنگی همت گمارند. آن‌ها تقاضاهایی مطرح می‌کنند که فشارهایی به دولت‌ها وارد می‌سازد، به نحوی که حکومت‌های ملی بعضاً قدرت مقاومت در برابر آن‌ها را از دست می‌دهند. (گروه تحقیق راهبرد، ۱۳۸۴: ۹۸-۹۷) امروزه نوعی چندگانگی فرهنگی در لایه‌های مختلف جامعه قابل مشاهده است. در صورت عدم مدیریت این چندگانگی فرهنگی و تبلیغات وسیع رسانه‌های خارجی، زمینه‌های بی‌ثباتی ساختاری به تدریج فعال و با خارج شدن ساختارها از حد تعادل، به ناامنی در زیر ساخت‌های فرهنگی – اجتماعی کشور منجر می‌شود. (سلیمانی‌پور لک، ۱۳۸۹: ۳۰۲-۳۰۱)

د) **امنیت نظامی:** اهمیت استراتژیک جنگ‌های اطلاعاتی در هر سه سطح تحلیل ملی، منطقه‌ای و جهانی به گونه‌ای است که این امر در عرصه‌ی مجازی از مسائل عمده‌ی نظامی و سیاسی آینده خواهد بود. بازیگران غیر دولتی یا شبه دولتی و یا به عبارتی شبکه‌ای در عرصه‌ی نظام بین‌الملل با بهره‌گیری از پدیده تهدید نامتقارن، از ابعاد تازه‌ای از قدرت برخوردار بوده و با آزادی عمل قابلیت وارد آوردن ضربه به نیروهای بزرگتر از خودشان را دارا هستند، پدیده‌ای که با عنوان انقلاب در مهارت، منتج از جهانی شدن فناوری اطلاعات است. تحول دائم، تغییر در سمت-گیری منافع در دنیای مجازی و توان تخریبی بسیار بالای رخدادهای تروریستی مجازی در شمار این تحولات شگرف هستند. (گروه تحقیق راهبرد، ۱۳۸۴: ۹۹)

دولت ملی مهار می‌شدند. (برادن و وشلی، ۱۳۸۳: ۱۳۶) اکنون گسترش ماهواره‌های پخش مستقیم نیز که گیرنده‌های خارجی از طریق آن‌ها می‌توانند به طور مستقیم امواج تلویزیونی را دریافت کنند، نفوذ و قدرت رسانه‌ها را چند برابر خواهد کرد. (دیباج، ۱۳۸۳: ۴۵۷) آمریکا و اسرائیل با استفاده از شرایط جدیدی که نزدیکی ایران در اختیار آن‌ها می‌گذارد، از ابزارهای اطلاعاتی و فرهنگی و تبلیغاتی متنوع‌تر و مؤثرتری علیه ایران بهره می‌گیرند. استقرار پایگاه‌های جاسوسی و راه‌اندازی شبکه‌های جدید رادیویی - تلویزیونی ماهواره‌ای برای نفوذ در عرصه‌های امنیتی و فرهنگی ایران مورد توجه دولت آمریکا قرار گرفته‌است. دستگاه‌های اطلاعاتی و عوامل جاسوسی آمریکا و به احتمال قوی اسرائیل آسان‌تر خواهند توانست به جمع‌آوری، تحلیل، تولید، پخش و کشف اطلاعات ویژه در ارتباط با ایران، گروه‌های سیاسی، احزاب، نیروی نظامی جنبش‌ها و یا دیگر مجامعی بپردازند که با امنیت ملی ایران ارتباط دارند. (رازانی، ۱۳۸۴: ۲۱۴). در حال حاضر علاوه بر شبکه‌های ماهواره‌ای ضد انقلاب از جمله شبکه مرتبط با سازمان تروریستی منافقین، ایالات متحده، انگلستان و فرانسه نیز از طریق شبکه‌های ماهواره‌ای خود اقدام به پخش برنامه‌های متنوع و هدفدار به زبان فارسی می‌کنند.

– رسانه‌های قومی و تأثیر آن بر امنیت مرزهای باختری

ورود فن‌آوری به یک جامعه، زمینه را برای تحول در ذهنیت و تصویر افراد از وضعیت موجود فراهم می‌کند؛ بدین صورت که ورود فن‌آوری و مشخصاً فن-آوری‌های اطلاعاتی به سیستم‌های سیاسی چند قومی که از تنوع بالقوه فرهنگی و ارزشی برخوردارند، می‌تواند منوطاً به عنوان یک متغیر آشوب‌ساز یا برهم زننده تعادل، تنش‌های اجتماعی و فرهنگی را دامن بزند. به عنوان یک امر بدیهی و روشن، انقلاب اطلاعات

دسته از تجهیزات همراه که قابلیت فیزیکی اطلاعات را در اختیار کاربر قرار می‌دهند، در وب ۲ قابل استفاده هستند. در فناوری وب ۲، گوشی‌های تلفن همراه، تلویزیون‌های رایانه‌ها و دوربین‌های خودکار و ... می‌توانند بدون واسطه با اینترنت ارتباط برقرار کنند، داده بگیرند و خود بر غنای محتوی آن بیفزایند. در نتیجه وب ۲، به معنی مشارکت همگانی در تولید، ارائه و پردازش اطلاعات می‌باشد. یکی از پیامدهای بسیار مهم وب ۲، که به دیپلماسی عمومی نوین و دفاع همه جانبه مربوط می‌شود، ایجاد شبکه‌های جدید اجتماعی است. یک شبکه اجتماعی، وب‌گاه یا مجموعه‌ای از وبگاه‌هاست که برای کاربران این امکان را فراهم می‌کند تا علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خودشان را با دیگران به طور متقابل به اشتراک بگذارند. اهمیت شبکه‌های اجتماعی در آینده به حدی است که جوزف نای پیش‌بینی می‌کند که انقلاب اطلاعاتی، سلسله مراتب دیوان سالارانه را برخواهد انداخت و شبکه‌ای اجتماعی را جایگزین نهاد دولت - ملت خواهد کرد. (پورحسن، ۱۳۹۰: ۱۴۳) در فضای بیکران اینترنت همه افراد حقیقی و حقوقی از طریق راه‌اندازی سایت و وبلاگ امکان نقش آفرینی‌یافته و گسترده‌ی پیام‌رسانی خود را جهانی می‌سازند. اینترنت فضای سیاسی متفاوتی را برای گروه‌ها (احزاب، تشکل‌ها، اقوام و ...) به وجود آورده‌است. همچنین ابزار اثرگذاری و دامنه‌ی دسترسی متنوعی را برای اعضا فراهم کرده و حس پیوستگی هویتی آنان را تقویت می‌نماید. این وضعیت برای گروه‌های از نظر سرزمینی پراکنده بسیار مؤثر است. دیپلماسی مجازی برای گروه‌های سیاسی و فرهنگی پراکنده، سرزمین مجازی پیوسته به وجود می‌آورد. (Ibid: 18) در نتیجه تعاملات هویتی و فرهنگی آنان افزایش یافته و ارزش‌ها و باورها بُعد فرامنطقه‌ای و جهانی می‌یابد. (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۸۵: ۵) جنبش‌های ناحیه‌گرا با بهره‌گیری از فناوری‌نوین به تقویت تمایز هویت‌های متنوع فروملی و فراملی می‌پردازند که پیش از این به صورت سنتی از سوی

۵- گسترش پخش مستقیم ماهواره‌های تلویزیونی (کمپ و هارکاو، ۱۳۸۳: ۳۴۲)

تحولات ارتباطی فوق در مناطق گردنشین خاورمیانه کاملاً مشهود است. گردها با استفاده از این امکانات به خصوص شبکه‌های ماهواره‌ای و ارتباطات تلفنی و اینترنتی، توانسته‌اند فعالیت‌های گسترده‌ای در راستای حفظ و توسعه‌ی فرهنگ و زبان گردی انجام دهند. همچنین مخالفین گرد کشورهای منطقه، با بهره‌گیری از این امکانات، در صدد به چالش کشیدن این کشورها و دستیابی به اهداف فرهنگی- سیاسی خود هستند. تا بهار سال ۱۳۸۸، ۲۵ شبکه تلویزیونی و ۱۲ شبکه‌ی رادیویی در مسیرهای مختلف ماهواره‌ای و به لهجه‌های مختلف زبان گردی برنامه پخش می‌کردند. در آغاز سال ۱۳۹۱ تعداد این شبکه‌های ماهواره‌ای به بیش از چهل مورد رسیده‌است. اولین شبکه تلویزیون ماهواره‌ای گردی در سال ۱۹۹۶ میلادی به نام Med Tv توسط جامعه گردهای دیاسپورا^۲ تأسیس شد. (خالدی، ۱۳۸۸: ۱۷۲-۱۷۱) بعد از سال ۱۹۹۶ و تأسیس شبکه‌ی ماهواره‌ای Med TV گردهای عراق نیز به فکر راه‌اندازی چنین شبکه‌هایی افتادند. گردهای ایران نیز از اوایل سده‌ی ۲۱ شبکه‌های ماهواره‌ای رادیویی و تلویزیونی مخصوص به خود را راه‌اندازی کرده‌اند. به این موارد باید وجود هزاران تارنمای گردی با موضوعات سیاسی، فرهنگی و تاریخی... را اضافه کرد. به طور کلی بسیاری از جنبش‌های ناحیه‌گرا در قالب تارنماهای اینترنتی به نشر افکار و ایده‌های قومی و ناحیه‌ای خود می‌پردازند، به گونه‌ای که تشکل‌های سیاسی که تاکنون در خارج از کشور اثرگذاری چندانی بر فرایندهای داخلی نداشتند، امروزه در قبال بسیاری از رویدادهای ملی و محلی واکنش نشان می‌دهند. (حافظ‌نیا و کویانی-

و مشخصاً تنوع فن‌آوری‌های اطلاعاتی در قالب ماهواره، اینترنت، روزنامه و مجلات، امروزه در جامعه ایران نسبت به گذشته رشد چشمگیری داشته که این مسأله مشخصاً در مرزهای گردنشین غربی ایران قابل پیگیری است. در حقیقت مسأله‌ای که کمتر بدان پرداخته شده‌است، ولی دارای اهمیت فراوانی در آینده‌ی نزدیک می‌باشد؛ شبکه‌ی ارتباطات گسترده‌ی جهانی در مناطق قومیتی به‌ویژه مناطق گردنشین می‌باشد. آنچه مسلم است، انقلاب اطلاعاتی و ارتباطی تأثیرات بسیار عمیقی بر رفتار و منش سیاسی گردها برجا خواهد گذاشت. (خالدی، ۱۳۸۸: ۱۷۱) برآمدن جهانی بی‌مرز و بی‌مفهوم شدن مرز فیزیکی دولت‌ها و حتی فرسایش دولت-ملت‌ها در گستره ژئوپلیتیک در نتیجه تعاملات فزاینده‌ی جهانی را، یکی از پیامدهای فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات دانسته‌اند. (Reis, 2002: 35)

اساسی‌ترین واقعیت این است که توسعه‌ی سیستم‌های ارتباطی برای جوامع بسته، این امر را بسیار دشوار خواهد ساخت که این‌گونه جوامع در عین حال که مایلند بخشی از اقتصاد جهانی به شمار آیند، مانع دسترسی شهروندان خود به اطلاعات سانسور نشده شوند. (کمپ و هارکاو، ۱۳۸۳: ۳۴۲) هم‌اکنون مباحثات جدی در کشورهای دارای اقلیت گرد در مورد تأثیر "خطرناک" تلویزیون‌های ماهواره‌ای و تارنماهای اینترنتی، بر آگاهی قومی گردها، تقویت ناسیونالیسم گردی و تهدید تمامیت ارضی این کشورها جریان دارد. (خالدی، ۱۳۸۸: ۱۷۱) کمپ و هارکاو پنج تحول به هم پیوسته و متناسب با وضعیت منطقه‌ی وسیع خاورمیانه را به شرح زیر نام برده‌اند: ۱- گسترش بهت-آور کابل‌های زیر دریایی فیبر نوری از اروپا و آسیای-خاوری به منطقه‌ی خاورمیانه که برقراری ارتباط با بقیه‌ی جهان را آسانتر و ارزاتر کرده است. ۲- توسعه‌ی کاربرد تلفن ۳- توسعه کاربرد سیستم اینترنت در منطقه ۴- توسعه کاربرد سیستم ایریدیوم^۱

فضایی با برد پایین و متوسط در مدار زمین که در نتیجه آن خدمات جهانی واقعی برای صداها [گیرنده‌ی] ماهواره دستی فراهم می‌شود. - جامعه گردهای آواره ساکن در مناطقی غیر از مناطق اصلی^۲ گردنشین

سیستمی پیشنهادی شامل فرستادن صداها ماهواره‌ی Iridium^۱

منطقه‌ی خاورمیانه به این حکومت شده و محبوبیت آن را افزایش دهد و از آن الگوی ایده‌ال و آرمانی در ذهن کرده‌های سایر مناطق ایجاد نماید. تأثیر سیاسی خودگردانی شمال عراق بر کرده‌های منطقه را می‌توان در حوزه‌ی روابط با دولت‌های مرکزی آن‌ها ردیابی کرد. از دهه‌ی ۱۹۹۰ به این سو، کرده‌ها کنش‌های سیاسی - اجتماعی خود را توسعه داده و خواسته‌های خود را به صورت علنی‌تر از دولت‌ها مطرح کرده‌اند. این خواسته‌ها به نوعی طرح مجدد خواسته‌های دیرینه‌ی کرده‌ها نظیر آزادی و ترویج زبان و فرهنگ کردی، رفع تبعیض اقتصادی، اجتماعی و عمران منطقه‌ای، داشتن اختیارات و حق مشارکت سیاسی در امور محلی و نظایر آن می‌باشد. نقش مؤثر حکومت منطقه‌ای کردستان عراق در این فرآیند اولاً ایجاد باور، دلگرمی و امیدواری کرده‌ها به این‌که قادر هستند سرنوشت خود را علیرغم تجارب و ناکامی‌های گذشته بدست بگیرند، بوده‌است. ثانیاً قلمرو حکومت خودگردان در شمال عراق به سطح اتصال کردستان به نظام بین‌الملل تبدیل شده و دولت‌ها و رسانه‌های بین‌المللی و محلی سازمان‌های غیر حکومتی، نخبگان کردی در رابطه با این منطقه قرار گرفته و با مسائل کردستان آشنا شده‌اند. بر این اساس دولت‌های دارای اقلیت کرد، اکنون با چالش سختی مواجه هستند، از یک سو کرده‌ها بر دامن‌های کنش و طرح خواسته‌های خود می‌افزایند و این کنش گاهی به درگیری با نیروهای دولتی می‌انجامد، از سوی دیگر انتشار جهانی و منطقه‌ای اخبار مربوط به کردستان توجه جهانیان، سازمان‌های بین‌المللی، سازمان‌های غیر حکومتی و دول اروپایی و آمریکایی را جلب می‌کند و بلافاصله دولت‌های مرکزی تحت فشار افکار عمومی و یا فشارهای رسمی بین‌المللی قرار می‌گیرند. بنابراین به نظر می‌رسد، ترکیب این دو چالش، دولت‌ها را وادار به تغییر نگرش و سیاست آن‌ها نسبت به کرده‌ها بنماید و به توسعه‌ی دموکراسی و ارتقای فرهنگ و زبان کردی و رفع تبعیض و محرومیت اقتصادی - اجتماعی و عمرانی

راد، ۱۳۸۵: ۳۶) برای مثال شورشیان زاپاتیست در ایالت چیپاس مکزیک، بیش از آن‌که به تفنگ‌های خود تکیه کنند، به آشکار کردن اقدامات خود در سطح فراملی توجه نمودند. آن‌ها بخش عمده این کار را با استفاده از اینترنت انجام داده‌اند، تا از این راه حکومت مکزیک را زیر فشار بگذارند. (نای، ۱۳۸۷: ۱۴۸) برنامه‌هایی همچون نیوتلا^۱، فری‌نت^۲، فیس‌بوک، توئیتر، گوگل پلاس^۳ و ... به کاربران امکان داده‌است به صورت ناشناس به مبادله اطلاعات بپردازند. این‌گونه برنامه‌ها فضای بزرگی در اختیار افراد قرار می‌دهند و کنترل اینترنت برای حکومت‌ها، اگرچه ناممکن نیست اما بسیار مشکل و هزینه‌بر شده‌است. روی هم رفته می‌توان گفت "ایتیل دسولاپول"^۴، نظریه‌پرداز حوزه ارتباطات، در استفاده از تعبیر فن‌آوری‌های آزادی کار درستی انجام داده‌است. (همان: ۱۴۰)

- دولت منطقه‌ای کردستان عراق و امنیت مرزهای باختری و شمال‌باختری ایران

یکی از چالش‌های مهم برای امنیت ملی ایران، شکل‌گیری حکومت منطقه‌ای کردستان عراق است. در حقیقت شکل‌گیری نوعی از خودمختاری در جوار مناطق گردنشین منطقه و با توجه به ساختار قومی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی چالش‌هایی را در آینده‌ی سیاسی برای ترکیه، ایران و سوریه در پی خواهد داشت. به‌طور کلی اقدامات حکومت منطقه‌ای کردستان عراق در پردازش، ارتقا و ترویج فرهنگ، تاریخ و زبان کردی و انتشار آن توسط رسانه‌ها، می‌تواند باعث گسترش علاقه‌ی کرده‌های جهان و

برنامه‌ای است که عمدتاً برای مبادله موسیقی، فیلم و Gnutella^۱ - نرم‌افزار در اینترنت به کار می‌رود.

یک پایگاه اطلاعاتی غیرمتمرکز است که افراد قادرند Freenet^۲ - فراتر از هر نوع کنترلی در آن اطلاعات را با همدیگر مبادله کنند

- شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند که در آن کاربران امکان مبادله^۳ اطلاعات را در سطح جهان با کمترین هزینه، بیشترین امنیت و سرعت دارند.

Ithiel de sola pool^۴ -

پس توداری^۱ آن‌ها کمتر خواهد شد و نفوذپذیری آن‌ها افزایش خواهد یافت. بر این اساس فضای مجازی با فضای جغرافیایی همزیستی خواهد داشت.

- بررسی کارکردهای سنتی مرز در عصر جهانی شدن
انقلاب ارتباطات یکی از محرک‌های اصلی تحولات جهانی در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی است. ارتباطات با حذف بُعد زمان و مکان، سبب می‌شود که اقوام در هر کجای دنیا باشند، با یکدیگر ارتباط برقرار نموده و یک اجتماع مجازی تشکیل دهند. آنان بدون آن‌که یکدیگر را ببینند یک تشکل را بوجود می‌آورند که می‌تواند از حقوق آن‌ها دفاع کند. این تشکل‌ها در آینده، دولت‌ها را به چالش می‌کشند. بنابراین در شرایط حاد، بعید نیست جنگ‌ها از شکل سنتی به شکل الکترونیکی درآیند. گرفتن مستمر اطلاعات از آنتن‌های ماهواره یا شبکه‌های متعدد اینترنتی، زمینه‌ی بزرگترین انقلاب اطلاعاتی را در تاریخ بشر به وجود آورده است. این انقلاب اطلاعاتی، ایران را در مرزهای غربی با مجموعه‌ای از چالش‌ها و فرصت‌ها روبرو ساخته است. نحوه مدیریت این چالش‌ها و فرصت‌ها می‌تواند باعث کاهش یا افزایش ضریب امنیتی کشور شود. قسمت وسیعی از مرزهای غربی ایران منطبق بر مناطق گردنشین (استان‌های آخ، کردستان، کرمانشاه و ایلام) است.

- بررسی نقش جهانی شدن در بحران قومیتی
طی دو دهه اخیر در پرتو جهانی شدن، مسأله‌ی قومیت‌ها مرزهای سیاسی میان دولت‌ها را درنوردیده و به این ترتیب به موضوع جاری سیاست خارجی دولت‌ها بدل گردیده است. این متغیر بر سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران به عنوان کشوری که مجاور مناطق بحرانی گردنشین عراق و ترکیه قرار دارد، کمابیش تأثیرگذار بوده است. در عصر جهانی شدن،

اقدام کنند. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۲۴-۲۲) در ارتباط با نقش و کارکرد اقلیم کردستان و تأثیر آن بر دیگر گستره‌های گردنشین خاورمیانه، رسانه‌های جمعی به-ویژه شبکه‌های ماهواره‌ای و تارنماهای اینترنتی نقش برجسته‌ای دارند.

تجزیه و تحلیل

- بررسی تهدیدات امنیتی جهانی شدن ارتباطات
یکی از مسائلی که همراه با فرایند جهانی شدن ابعاد جدیدی به خود گرفته است، مسأله‌ی امنیت می‌باشد. امروزه تهدیدات امنیتی ناشی از جهانی شدن در دو قالب تهدیدات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری نمایان گشته است. با توجه به اهمیت و قدرت تأثیرگذاری رسانه‌ها، تهدیدات نرم‌افزاری در جریان جهانی شدن یک چالش اساسی برای امنیت کشورها به‌شمار می‌رود. در شرایط جهانی شدن، در منابع تهدید، نوع تهدید و ابزارهای مورد استفاده، تحولی شگرف به وجود آمده است. مهمترین تهدیدات امنیتی عصر جهانی شدن، تهدیدات علیه حاکمیت نظام‌های سیاسی است. برخی از این تهدیدات و آسیب‌پذیری‌های امنیتی، حاکمیت و مرجعیت دولت‌ها را زیر سؤال می‌برد و برخی دیگر از جنبه‌های نرم‌افزاری، توانایی و کارکرد دولت‌ها را تحت تأثیر قرار داده‌اند.

در عصر جهانی شدن موضوع و مرجع بودن امنیتی دولت‌ها در حال کمرنگ شدن است؛ زیرا از طرفی گسترش تکنولوژی‌های ارتباطی و اطلاعاتی منجر به محو فاصله‌ی بین موضوعات داخلی و خارجی از هم شده و افراد جوامع را با منافع و هویت‌های فرا ملی پیوند داده است و از طرف دیگر به دلیل افزایش آگاهی‌های عمومی و تقویت مهارت‌های تحلیلی شهروندان، منجر به ایجاد بحران در ساختارهای مرجعیت و اقتدار سنتی که دولت‌ها در رأس آن قرار داشتند، شده است. با وجود این، دولت‌های دارای حاکمیت، همچنان تا آینده‌ای دور به ایفای نقش عمده خود در سیاست جهان ادامه خواهند داد. اما از این

¹ - Self-Contained

رشد و بلوغ جنبش کردی و تجارب رهبران آن به مرحله‌ای رسیده که با استفاده از حمایت خارجی و به مدد رسانه‌های جهانی، باعث شده‌است که تأثیر ملی-گرای فرهنگی کرد، سهل‌تر از گذشته، مرزهای سیاسی را درنوردیده و مناطق کردنشین را تحت تأثیر قرار دهد. شکل‌گیری حکومت منطقه‌ای کردستان عراق در کنار بهره‌مندی کردها از امکانات جهانی شدن ارتباطات به مسأله‌ی کرد بعد جهانی داده‌است. برآیند تحولات جدید به‌ویژه پس از اشغال عراق توسط آمریکا در سال ۱۳۸۲/۲۰۰۳ نشان می‌دهد که مسأله کرد با وجود حفظ مختصات بومی، در صدد است که وجه یکپارچه‌تری به خود بگیرد. در حال حاضر علاوه بر هزاران سایت اینترنتی کردی، دهها شبکه ماهواره‌ای وابسته به احزاب کرد عراقی، ایرانی، سوری و ترکیه‌ای فضای رسانه‌های مناطق کردنشین را پوشش می‌دهند. در چند سال اخیر شبکه‌های اجتماعی فیس بوک و توئیتر نیز مورد استفاده‌ی گسترده این احزاب قرار گرفته‌است. این در حالی است که این احزاب در دهه ۱۹۹۰ تنها مجهز به سیستم رادیویی سیار، بسیار ضعیف و کم‌بازده بودند. علاوه بر این‌ها دهها مجله و نیز صدها و شاید هزاران کتاب در خصوص مسائل مختلف کردی در اقصی نقاط جهان به‌ویژه در قلمرو حکومت منطقه‌ای کردستان عراق به چاپ می‌رسد. این کتاب‌ها و نشریات در مناطق کردنشین خاورمیانه قابل دسترسی است. به‌طور کلی گسترش و تنوع فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی به تقویت گرایش‌های قومی در کردستان دامن زده‌است. استقبال بی‌نظیر و گسترده‌ی کردها از فناوری‌های ارتباطی مشخصاً اینترنت و شبکه‌های ماهواره‌ای خود یک شاخص است که می‌توان ارتباط آن را با تشدید تمایلات قوم‌گرایانه مورد بررسی قرار داد. البته نباید از نظر دور داشت که شرایط فرهنگی کردها در کشورهای منطقه می‌تواند تأثیرهای مخرب انقلاب ارتباطات را در مناطق کردنشین تعدیل یا تشدید کند. در این راستا دولت ترکیه از سال ۲۰۰۹ از طریق شبکه‌ای تحت عنوان

TRT6 اقدام به پخش برنامه‌های کردی می‌کند. ایران نیز از طریق شبکه جهانی "سحر" روزانه چند ساعت برنامه به زبان کردی پخش می‌کند. همچنین در استان‌های کردنشین ایران شبکه‌های استانی هر روز اقدام به پخش بخشی از برنامه‌های خود به زبان کردی می‌کنند. از آغاز سال ۱۳۹۱ نیز در تحویلی مثبت سیمای مرکز مهاباد روزانه ۶ ساعت برنامه پخش می‌کند که بخشی از آن به زبان کردی است. این درحالی است که این مرکز قبلاً در روز فقط یک بخش خبری ۱۵ دقیقه‌ای به زبان کردی داشت.

۱- بررسی کارکردهای امنیت‌سوز جهانی شدن ارتباطات

بطور کلی کارکردهای منفی و امنیت‌سوز جهانی شدن ارتباطات را می‌توان به شرح ذیل بیان نمود:

۱- تحریف هنجارها و ارزش‌ها: رسانه‌های

وابسته به قدرت‌های بزرگ سعی می‌کنند جوهره هنجارهای جامعه را دستخوش تغییر قرار دهند و مفهومی مخالف و مغایر با اراده اولیه تبیین و تبلیغ نمایند. این عملکرد رسانه‌ها از آن جهت که ماهیت نظام را متحول می‌سازد، عملکردی ضد امنیتی به شمار می‌رود.

۲- استفاده‌ی ابزاری از مردم: رسانه‌ها از

آنجایی که به یک دیدگاه سیاسی- اجتماعی خاصی نظر دارند، به دنبال جلب نظر مثبت مردم به آرمان‌ها و اهداف خود هستند. در چنین وضعیتی گردانندگان رسانه‌ها، نه به امتناع افکار عمومی و جلب پیرو، بلکه به استفاده از قدرت پنهان مردم در جهت تحقق اهداف خود نظر دارند.

۳- تشویق و تهییج افکار عمومی: بر هم‌زدن

ثبات فضای سیاسی به منظور ایجاد فرصت مناسب برای حضور پررنگ‌تر رسانه‌ها در جامعه و تحصیل منافع موقتی آن‌ها، از جمله آفاتی است که به واسطه‌ی عملکرد رسانه‌های بیگانه رخ می‌دهد و برای مردم نتیجه‌ای جز ناامنی در بر ندارد. بازی با افکار عمومی و هدایت آن به عرصه‌های متناقض و متفاوت، به

رسانه‌ها می‌تواند به این تمایلات دامن بزند. چنانکه در بررسی قوم‌گرد مشخص شد که فعالان سیاسی‌گرد با استفاده از ابزارهای رسانه‌هایی موجود که در عصر جهانی‌شدن گستره‌ی زیادی پیدا کرده، توانسته‌اند مبارزات خود را جهت اهداف خود در ورای نظارت دولت‌های متبوع خود و با احساس امنیت بیشتر نسبت به گذشته در فضای مجازی دنبال کنند. تقریباً تمامی گروه‌های قوم‌گرا که شعار استقلال، خودمختاری و فدرالیسم‌گردستان را سر می‌دهند، امروزه در سطح وسیعی از طریق اینترنت و شبکه‌های ماهواره‌ای به ارائه اخبار و اطلاعات، تحلیل و آگاهی‌دهی قومی می‌پردازند. گسترش روزافزون شبکه‌های ماهواره‌ای، گسترش کاربران اینترنتی و سایت‌های اینترنتی گروه‌های قومی را می‌توان به طور بالقوه و حتی بالفعل عامل مهمی در تشدید ناسیونالیسم قومی دانست. به نحوی که زمینه را برای انتقال وفاداری و علائق مناطق‌گردنشین از حکومت مرکزی ایران به سازمان‌ها و گروه‌های قوم‌گرا فراهم کرده‌است. در حال حاضر علاوه بر شبکه‌های ماهواره‌ای هزاران وب‌سایت‌گردی در دنیای مجازی کاربران گسترده‌ای از کردها را به خود جلب نموده‌است. با نگاهی به اهداف و سوابق صاحبان این رسانه‌ها می‌توان اقدامات آن‌ها را تهدیدی نرم علیه امنیت ملی کشور قلمداد کرد. در اینجا آنچه قابل توجه است این است که مقابله با تهدید نرم با اقدامات دفاعی نرم به نتیجه مطلوب منتهی می‌گردد. باید بررسی کرد که علت گرایش‌گردها به شبکه‌های ماهواره‌ای‌گردی و وب‌سایت‌های‌گردی چیست، آن‌گاه اقدامات لازم را طراحی نمود. در این ارتباط می‌توان از ظرفیت‌های قانون اساسی نیز استفاده کرد. در یک ارزیابی کلی می‌توان تهدیدات امنیت ملی کشور را در مناطق مرزی غرب کشور چنین دسته‌بندی کرد:

۱- تهدیدات ژئوپلیتیک و حساسیت‌های ناشی از حضور بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای.

خستگی ملت و در نهایت به وازدگی از وضعیت موجود ختم می‌شود و زمینه مناسبی برای بروز آشوب فراهم می‌آورد.

۴- **تصویرسازی منفی:** رسانه‌ها با انعکاس نادرست اخبار و تحلیل‌های مربوط به نظام جمهوری اسلامی ایران تصویری از نظام ایجاد می‌کنند که با آن قادر به جلب حمایت‌های مردمی نیست.

۵- **بحران‌سازی:** رسانه‌های خارجی و داخلی وابسته به قدرت‌های بزرگ و احزاب مخالف، با افزایش رویه‌ی توقعات شهروندان، تغییر ارزش‌ها در جامعه و کاهش ارزش عملکرد دولت در پی آن و تضعیف ضریب ایدئولوژیک جامعه، می‌خواهند نظام را دچار بحران کارآمدی و مشروعیت کنند.

۶- **بسط فرهنگ غیر استدلالی:** روی آوردن رسانه‌ها به روش‌های غیر اقلیتی و مبتنی بر اجبار، در واقع ماهیت جامعه مدنی را دستخوش تحریف می‌کند و به این وسیله امواج ناامنی را به طور پیوسته از ناحیه بازیگران مدنی و از بستر رسانه‌ها، به جامعه منتقل می‌سازد.

نتیجه‌گیری

فرصت و تهدید دو روی سکه‌ی جهانی‌شدن هستند و هر کشوری بنابر قابلیت‌ها و توانایی‌هایش، در عرصه‌های مختلف جهانی‌شدن می‌تواند از فرصت‌های به وجود آمده استفاده کند یا مورد تهدید واقع شود. در این راستا با توجه به ویژگی‌های جمهوری اسلامی ایران در باختر کشور از جمله تنوع قومی و مذهبی، دوری از مرکز و پدیده‌هایی مثل قاچاق و تروریسم و همچنین وجود نیروهای بیگانه در همسایگی ایران، به نحوی امنیت ملی ایران را با خطر مواجه کرده‌است. عملکرد رسانه‌های خارجی نیز می‌تواند به عنوان تهدیدی علیه امنیت ملی ایران مطرح باشد؛ چرا که ایران خاستگاه اقوام مختلف بوده و هر یک از این اقوام تا حدی تمایلات‌گریز از مرکزی دارند که عملکرد

- بلیس، جان و استیو اسمیت (۱۳۸۳). جهانی شدن سیاست: روابط بین الملل در عصر نوین (زمینه تاریخی، نظریه ها، ساختارها و فرایندها)، ترجمه ابوالقاسم راه چمنی و دیگران، جلد ۱، تهران، انتشارات پژوهشکده ابرار معاصر.

- برادن، کتلین و فرد وшли (۱۳۸۳). ژئوپلیتیک فراگیر. ترجمه: علیرضا فرشچی و حمید رضا رهنما. تهران. انتشارات سپاه پاسداران، دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ.

- بهزادی، حمید (۱۳۶۸). اصول روابط بین الملل و سیاست خارجی. تهران، نشر دهخدا.

- پورحسن، ناصر (۱۳۹۰). دیپلماسی عمومی نوین و دفاع همه جانبه. فصلنامه راهبرد دفاعی، سال نهم، شماره ۳۳، تابستان، صص ۱۳۷-۱۵۸. تهران

- پیشگاهی فرد، زهرا و فریبرز احمدی دهکاء (۱۳۸۹). ارزیابی تهدیدات امنیت ملی در مناطق مرزی شمال ایران. فصلنامه جغرافیایی آمایش، شماره ۹.

- تهامی، سیدمجتبی (۱۳۸۲). امنیت ملی؛ داکترین سیاستهای دفاعی و امنیت (جلد ۱). تهران، سازمان عقیدتی سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران، معاونت آموزشی، مدیریت انتشارات.

- دیباج، سید موسی (۱۳۸۳). درآمدی بر مبانی نظری ضد دولت. فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هفتم، شماره سوم.

- جوان، جعفر و عبدالله عبداللهی (۱۳۸۵). نقدی بر گفتمان جهانی شدن و تبیین گفتمان بوم-جهان، فصلنامه ژئوپلیتیک، شماره دوم تابستان.

- حافظ نیا، محمد رضا (۱۳۸۵) تاثیر خودگردانی کردهای شمال عراق بر کشورهای همسایه. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی. شماره ۸۳. مشهد.

- حافظ نیا، محمد رضا، محسن جان پرور و پیروز مجتهدزاده، (۱۳۸۹). تأثیر جهانی شدن بر ماهیت مرزها. فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش سرزمین، دوره چهاردهم، شماره ۳، پاییز.

۲- حفره‌های دولت: از قبیل فعالیت احزاب معاند با نظام (حفره سیاسی)، جرایم سازمان‌یافته و باندهای قاچاق مشروبات الکلی و اسلحه و....

۳- اقلیت‌های قومی - مذهبی: اقلیت‌های قومی و مذهبی به عنوان ابزار و اهرم فشار برای بازیگران منطقه‌ای، فرمانطقه‌ای و کشورهای هم جوار مطرح بوده‌اند. اگر بتوان برنامه صحیح و شفاف را برای اقلیت‌های قومی و مذهبی تدوین کرد، این ابزار تهدید به فرصت تبدیل خواهد شد.

۴- مناطق محروم از توسعه: اغلب استان‌های مرزی نیمه غربی کشور دارای امکانات پایین‌تر از سطح متوسط کشوری یا در سطح متوسط کشوری هستند. در خود این استان‌ها نیز نابرابری وجود دارد و مناطق نزدیکتر به مرز محرومتر هستند. این مسأله تبعات منفی فراوانی دارد که مهمترین آن گسترش مبادلات غیر رسمی است.

۵- فضاهای حیاتی: در مرزهای غربی فضای حیاتی اقتصادی (مناطق نفت خیز)، فضای حیاتی سیاسی، قومی، مذهبی، کشاورزی، ارتباطی و ... وجود دارد.

منابع و مأخذ

- اخباری، محمد (۱۳۸۰). جهانی شدن و تحول در مفهوم مرزها. نشریه اطلاعات شماره ۴.

- اخباری، محمد و محمد حسن نامی (۱۳۸۸). جغرافیای مرز با تاکید بر مرزهای ایران. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران.

- اخباری، محمد و علی محمدپور (۱۳۸۷). بحرآن‌های مناطق پیرامونی و امنیت مناطق مرزی مرزی. (نمونه موردی مناطق مرزی ایران و افغانستان). مجموعه مقالات برگزیده سومین همایش ملی ژئوپلیتیک و مرز. تهران، انتشارات موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.

- بوزان، باری (۱۳۷۸). مردم، دولت‌ها و هراس. ترجمه: پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- حافظ نیا، محمد رضا و محسن جان پرور (۱۳۸۷). بررسی تحول مفهوم مرز در عصر جهانی شدن. چاپ شده در مجموعه مقالات برگزیده سومین همایش ملی ژئوپلیتیک و مرز. تهران.
- حافظ نیا، محمد رضا و مراد کاویانی راد (۱۳۸۵). نقش هویت قومی در همبستگی ملی. (مطالعه موردی قوم بلوچ) مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان (علوم انسانی). جلد بیستم، شماره ۱.
- حافظ نیا و همکاران (۱۳۸۵). تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه‌های دولتی شهر تهران). فصلنامه ژئوپلیتیک، سال دوم، شماره سوم و چهارم. پاییز و زمستان.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۷۹). مبانی مطالعات سیاسی-اجتماعی. جلد اول، چاپ اول، تهران، انتشارات سازمان حوزه ها و مدارس علمیه خارج از کشور.
- حسینی، حسن (۱۳۸۳). طرح خاورمیانه بزرگتر، القاعده و قاعده در راهبرد امنیت ملی آمریکا. تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- حیدری، محمد (۱۳۸۱). بررسی تحولات ژئوپلیتیکی دهه پایانی قرن بیستم و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (۲۰۰۱-۱۹۹۱). پایان نامه دکتری، دانشکده علوم و فنون فارابی، تهران.
- خالدی، حسین (۱۳۸۸). تحلیل ژئوپلیتیک خودگردانی شمال عراق و تأثیر آن بر حرکت‌های قوم گرایانه پیرامون، پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیای سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- دهشیار، حسین (۱۳۸۷). نظام تک قطبی متقارن، مفهوم امنیت از دیدگاه ایالات متحده آمریکا، فصلنامه سیاست خارجی، شماره ۳.
- رازانی، احسان (۱۳۸۴). پیامدهای حضور نظامی آمریکا در عراق بر امنیت جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات سازمان عقیدتی-سیاسی ناجا
- روشندل، جلیل (۱۳۶۸). امنیت ملی و نظام بین-الملل، تهران، سفیر.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۲). جامعه‌شناسی ارتباطات، تهران، نشر اطلاعات.
- سلیمانی پورلک، فاطمه (۱۳۸۹). قدرت نرم در استراتژی خاورمیانه‌های آمریکا. تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- صفوی، سید یحیی (۱۳۷۷). جغرافیای سیاسی و نظامی ایران، انتشارات دانشگاه امام حسین.
- قوام، عبدالعلی (۱۳۷۹). بحران معنا در عصر جهانی شدن، فصلنامه سیاست خارجی، سال چهاردهم، تابستان.
- کالینز، جان. ام (۱۳۷۹). استراتژی بزرگ (اصول و رویه-ها). ترجمه: کوروش بایندر، تهران، انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- کریمی پور، یدالله و حمیدرضا محمدی (۱۳۸۸). ژئوپلیتیک ناحیه گرای و تقسیمات کشوری. نشر انتخاب. تهران.
- کمپ، جفری و رابرت هارکاوای (۱۳۸۳). جغرافیای استراتژیک خاورمیانه. ترجمه: سید مهدی حسینی متین. پژوهشکده مطالعات راهبردی. تهران.
- گروه تحقیق راهبرد (۱۳۸۴). جهانی شدن ارتباطات و تهدیدهای امنیت ملی ما. فصلنامه راهبرد، شماره ۳۶، تابستان.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۰). راه سوم بازسازی سوسیال دموکرات، ترجمه منوچهر کاشانی، تهران، انتشارات شیرازه.
- لنگرودی، جعفر (۱۳۷۲). نورولوژی قومی، تهران، بی نا.
- لوور، پاسکال و فرانسوا توال، (۱۳۸۱). کلیدهای ژئوپلیتیک. ترجمه: حسن صدوقی‌ونینی، مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- ماندل، رابرت (۱۳۷۷). چهره متغیر امنیت ملی. تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- مالک، محمد رضا (۱۳۸۲). جهانی شدن اقتصاد، از رویا تا واقعیت، تهران، انتشارات موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.

- مک لارن، آردی (۱۳۷۹). مدیریت امنیت ملی، تجربه آمریکا و درس‌هایی برای دول جهان سوم. مجموعه مقالات امنیت ملی در جهان سوم، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- محمدی و دیگران (۱۳۸۹). خودگردانی شمال عراق و تأثیرات آن بر حرکت‌های قومگرایانه پیرامونی. فصلنامه ژئوپلیتیک، شماره اول سال ششم، بهار، تهران، انجمن ژئوپلیتیک ایران.
- مجتهد زاده، پیروز (۱۳۸۱). جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، تهران، سمت.
- موحدی نیا، جعفر (۱۳۸۸). اصول و مبانی پدافند غیر عامل. تهران. انتشارات دانشگاه مالک اشتر.
- میرحیدر، دره (۱۳۷۱). مبانی جغرافیای سیاسی، تهران، سمت.
- مظفری، مهدی (۱۳۷۹). تمدن: سرمایه جهانی و معیارهای جدید تمدن، ترجمه آناهیتا شعبانی، فصلنامه سیاست خارجی، شماره ۳، پاییز.
- نای، جوزف. اس (۱۳۸۷). قدرت در عصر اطلاعات از واقع-گرایی تا جهانی شدن. ترجمه: سعیدمیرترابی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- یوسفی، ماریا (۱۳۷۹). ارتباطات، مخاطب و امنیت. فصلنامه مطالعات راهبردی، بهار و تابستان.
- Mills, Kurt. (2002). "Cybernation." Global society. Vol1. No.16
- Beck, Ulrike.(2000)." What is globalization."Combrige, Polity Press.
- Haggett,p.(2001)."Geography A Global syntheses." Prentice Hall.
- Glasner, Martin.(1992)."Political Geography."London. John Wiley
- Reis,Tatiana.(2002)." Globalization Theories and the Role of the Internet in Political Struggle. (Thnders Mouth Press/nation, New York.
- Salzano Massimo.(2003)." Globalization of the Italian School of Public F finance,(University of Salemo)
- Ullman,Richard.(1983)."Redefining Security",International Security, vol.7,No1.(Summer).
- Walt, Stephen M .(1994). " Aliance Formation and the Balance of World Power." Michael E. Brown, eds. In the Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security, London.MIT Pres.